

koncepciókat. Kritikával elemzi a vizualitás aránytalan rérhódítását, nevezetesen, hogy a diákok figyelmét egyre több képi közléssel lekötő szándékozó kiadók a megértésben vagy a tudásban többlettel nem kecsegtető attraktivitás csapdájába esnek.

Bemutatott példái, ill. a nyelvészeti, a tanulás-lélektani, a vizuális kutatási eredmények forrásai a világ számos országából származnak, azt az elvet képviselve, hogy az egyedi tankönyv egyrészt az írásbeliségre alapuló képzési rendszerek egyetemesebb kontextusában értelmezhető, másrészt magára a könyvből tudást merítő diákra egyetemes információ-feldolgozási sajátosságok is érvényesek.

A szerző meggyőződéssel képviseli azt a nézetet, hogy bármely tankönyvről is legyen szó, alapvető célja tartalmának hiteles, meggyőző és tartós hatású közvetítése. A tartósan megőrizhető, a hosszú távú memóriába is beépülő tudás szempontjából érdemes figyelmünket a tankönyv mikroszintjére (például a szóhasználat, a szövegfelepítés, az oldalak megszerkesztettsége, vizuális információ típusok) fordítani. A mikroszintű sajátosságok feltárásában a szerző számos tudományág és kutatás: az antik retorika, a modern kommunikációelmélet, a fejlődéslelektan, az érzelés szemantikája, a szövegbefogadás, ill. a vizuális percepció, a tanuláslelektan, ill. tanulásemelések, az asszociációs elméletek, az emlékezetkutatások, a kulturális antropológia, a könyvtásvetés, az intézményszociológia stb. felismeréséből merít.

Nyelvészéknél különösen a modern pszichológia és a retorika egymást erősítő tapasztalataira hivatkozik akkor, amikor a szókincskutatás és a kommunikációelmélet felismeréseit ötvözve ad tanácsot a tankönyvi szöveg megformálásának. Alapvetően megkülönbözteti a nyomtatott egységek kommunikálhatóságát és kommunikabilitását. Figyelmet fordít például a szükséges redundanciára, az ismert és az új információk egymásra építésére, a tankönyvi szólánc szerepére a fogalomhasználat fejlesztésében, az ige meghatározó szerepére új koncepciók, összefüggések tanításában, s mindenekelőtt a tankönyvi megoldások kulturális szignálként való felfogására. Az olvashatóság, a tanulhatóság és a szókincsfejlesztés érdekében arany szabályként említi az adagolást, az új fogalmak megtanítását körülírással, szinonimával, példával, magyarázattal. Ebből az következik, hogy a tankönyv minősége a szerző szerint a kutatások hozamának felhasználásától inkább függ, mint egy-egy pedagógiai irányzathoz, ill. ideológiához kötődéstől. Richaudeau a minőségi kritériumok taglalásában természetesen nem elégszik meg deklaratív kijelentésekkel, épp ellenkezőleg, valósággal lenyűgözi olvasóját a kutatási adatokkal bizonyított konkrét jó tanácsokkal. Megtudjuk például, hogy az összefoglaló szövegegységek ideális helye a fejezetek végén van, hogy a tipikus megjegyezhető jellegzetességek bemutatása szempontjából a realisztikus stilizált rajz felülmúlja a fotó hatását, hogy az oktatási célú

képregényben hogyan érdemes tagolni a lineáris elbeszélést, hogy az igék és a főnevek jobban megjegyezhetők, mint a mellénevek és a határozószavak, hogy miért eredményes az elvont tartalmak vizualizálása. A kisebb tankönyvi egységek, ill. a könyv egésze közötti munkamegosztás és koncepcionális egységesség tekintetében magas igényeket támaszt a szerző, ugyanis minden más könyvnél fontosabbnak tartja a tankönyvben a kis funkcionális szerkesztési egységeket, mert megkönnyítik a mentális asszociációt, kiépítik a tankönyv belső utalásrendszerét, támogatják a szemantikai emlékeztetést. A nagy szerkezet pedig a tankönyv olvasási, felhasználási módját fejezi ki.

Richaudeau tehát abban a meggyőződésben értelmezi a tankönyv műfaját, hogy minden egyes eleme – a szóhasználat, a mondatformák, a vizuális információk műfaja (stilizált rajz, fotó, diagram stb.) – a tipográfia, az oldalak jellege, a tartalom struktúrállása, a színvilága, terjedelme stb. – jelentős hordozó összetevő. Ezen összetevőket fejti ki módszeres alaposággal könyvében, hiszen a maga választotta műfajhoz, miszerint gyakorlati kézikönyvet ír (guide pratique), a tankönyv szellemi fogantatásától a kimunkálás, majd a megítélés fázisáig. Alapelve, hogy a tankönyvtírás és készítés különböző kompetenciájú emberek együttműködése, ugyanis szerinte a tankönyv minden mikroelemének funkcióval kell bírnia, s e mikroelemek mindegyike az adott kultúra szignáljaként is értelmezhető.

Ez a funkcionális megközelítés a könyv egész szellemiségére jellemző, s így kézikönyvként az elmúlt 15 évben sem veszített jelentőségéből. A recenzens megítélése szerint ezért mind az alakuló magyarországi tankönyvpiac szereplői, mind a változó szemléletű tanárképzés érintettjei számára megkerülhetetlen lenne egy hasonló szemlélet, a kutatás hozamát és a gyakorlat nézőpontjait sikerrel ötvöző kézikönyv hozzáférhetővé tétele.

(François Richaudeau: *Conception et production des manuels scolaires. Guide pratique*. Párizs, UNESCO, 1979.)

Horváth Zsuzsanna

TANKÖNYVPOLITIKA

A wisconsini egyetem tantervi és pedagógiai tanszékének ismert neomarxista gondolkodója, Michael W. Apple és feminista tanítványa, Linda K. Christian-Smith által a tankönyv- és tantervkészítés legfrissebb, magyar szemmel már posztmodern problémáiról szerkesztett könyve jórészt wisconsini kutatók munkáira támaszkodik. E szerzők mellett azonban olyan, a radikális újbaldali megközelítést valószínű távol eső szerzőket és tanulmányaikat is meghívtak, mint például a new yorki Philip G. Altbach munkáját. Ez a körülmény sajátos belső feszültséget ad az amúgy is eltérő

színvonalú és terjedelmű tanulmányokból álló kötetnek. Tekintettel a kötet tartalmi és formai jellemzőire, célszerűnek látszik a kulcstanulmányok kiemelése, míg a kötet főáramába tartozó és különösebb újdonságot nem tartalmazó tanulmányok néhány mondatos ismertetést kapnak a recenzióban.

A szerkesztőpáros *Tankönyvpolitika* című nyitótanulmánya a kötet megközelítésmódját meghatározóan elemzi az amerikai tankönyvpiac működését. A szerzőpáros Herbert Spencer kérdését („Mi minősül a legértékesebb tudásnak?”) átalakítva („Kinek a tudása minősül a legértékesebbnek?”) az amerikai tankönyvpiacot szabályozó „láthatatlan kézen” túli döntési eljárások után kutat és azt a tagállami szintű tankönyv-elismerési eljárásban véli felfedezni. Ugyancsak kiemelik azt a tényt, hogy maga a tankönyvpiac is erős gazdasági-pénzügyi kényszerek hatása alatt működik és meghatározó a nagy könyvkiadók súlya. A szerzők szerint a tankönyvkiadás a kultúrpolitika része és ennek legizgalmasabb eleme a kulturális betagozódás, azaz egy olyan érdekösszeütközésekkel teli folyamat, amikor új értékeket fogadnak el a hagyományos tankönyvek világában. A tanulmány elméleti keretét Shakespeare-től, Kínából, amerikai tagállamok döntéseiből és újságírók cikkeiből vett laza példátár egészíti ki.

Michael W. Apple *Tankönyvkultúra és kereskedelem* című tanulmánya az amerikai tankönyvpiac – meglehetősen elnagyoltan ható – leírását tartalmazza, szándéka szerint azzal a céllal, hogy az önszabályozó rendszerekben hívó olvasókat tudatos és elemző megközelítésre sarkallja. A szerző jól érzékelhetően nem szakértője a területnek, így Apple általánosságokban mozgó tanulmányánál érdekesebbek az itt-ott felbukkanó adatok: az amerikai tankönyvpiac évi forgalma 6 milliárd dollár körül mozog, a közoktatási tankönyvpiacra a négy legnagyobb kiadó uralja a piac 32%-át, és a megkérdőjezt szakemberek szerint a tankönyvpiac az egyik leginkább versenyelvű terület a könyvkiadásban. Mivel nagy alaptőke, rövidtávú célok és magas profitráta jellemzi a piacot, kulturális vagy oktatási koncepciók nem képesek átalakítani a tankönyvkiadás természetét. A professzionizálódott tankönyvíró- és szerkesztőmunka rendszerében személytelen, standardizált és hivatali jellegű munkaszervezet épül ki, amely a profitelv alapján gyakorol egyfajta „spontán cenzúrát”.

Linda K. Christian-Smith *Szöveg és számítógépek: számítógépek, nem és könyvkiadás* című tanulmánya a tankönyvkiadás számítógépesítésének folyamatát elemzi szociológus-feminista szempontból. A szerző megállapítása szerint a felhasználóbarát szövegszerkesztési technikák leértékelték a magasan képzett nyomdai-szerkesztői munkacsoportot, felgyorsították a termelési folyamatot és megnövelték a vállalati ellenőrzés lehetőségét. A grafikus-rendszerek és a nyomtatás előtti megtekintés lehetősége egyre inkább gépies szabászatá alakítja a korábban műves tevé-

kenységként létező könyvszerkesztést. A legkomolyabb hatásokkal a titkárnői munkát végző nők körében járt a változás, Christian-Smith a luddista géprombolók példája nyomán elemzi a női elégedetlenség helyenkénti felszínre töréseit. A tanulmány mondanivalójának mind teljesebb szemléltetése érdekében nagyvonalúan váltogatja tárgyát, amely a női munkacsoporttól, a titkári szakmától a könyvszerkesztői és nyomdai munka elektronizációjáig terjed.

J. Dan Marshall *Egy kis segítség néhány baráttól: kiadók, tiltakozók és texasi tankönyvütleletek* című tanulmányát kiemeli a kötet más munkái közül az a tulajdonsága, hogy elmélyült kutatáson alapul és létező politikai-szakmai folyamatok elemzését végzi el. Marshall a Texas állami tankönyvfogadási eljárás elemzésekor a semleges szakmai hozzáértés, a politikai hierarchia és a demokratikus képviselőt elemi különbözőt meg, hozzátéve, hogy a három elem egyensúlyának fenntartása nehéz és többnyire eredménytelen vállalkozás. A magyar olvasó az írás leíró fejezeteit is nagy érdeklődéssel tanulmányozhatja. Az állami tankönyvfogadási eljárás első fázisában a texasi Állami Tankönyvbizottság 15 aktív tanárral kiegészülve szakmai véleményt fogalmaz meg a kiadók által elfogadásra betherjesztett tankönyvekről. A szakértők által ajánlott könyveket ősszel a texasi Oktatási Főhatóság (egyfajta minisztérium) és az oktatásügyért felelős elnök (egyfajta miniszter) vizsgálhatja meg állami szintű tankönyv- és tantervzakértőkkel. A Főhatóság tartalmi módosítást javasolhat a kiadóknak, de a szakmai alapon elfogadott listához hozzá nem tehet könyveket és háromnál többet nem is távolíthat el róla. A második szakaszban elfogadott listát az Állami Iskolaszék (egyfajta parlamenti oktatási bizottság) véglegesíti. A három alapérték egyeztetésének folyamatát Marshall interjúk nyomán vizsgálja: eredményei arra mutatnak, hogy a tankönyvkiadói érdeklődésnek nincsenek megszilárdult formái, a lehetséges ráhatások elsősorban fokozott reklámtévékenységből, tájékoztatóanyagok használatából és személyes (jórészt szakmai indítatású) kapcsolatokból tevődnek össze. Hasonló eredményekről számol be a szerző az elutasított és tiltakozó kiadók magatartását elemelve. A szakmai véleményeztetés problémáit taglalva Marshall megállapítja, hogy a sikeres tanári tevékenység még nem képesít tankönyvbírálatra. Az állami-politikai elbírálás elemzésekor megállapítható volt, hogy a könyvkiadók már előre alkalmazkodtak bizonyos keretjellegű állami elvárásokhoz, így az Oktatási Főhatóságnak általában nem kellett politikai állásfoglalást hozni. Megfigyelhető volt, hogy az állami hivatalnokok előszeretettel használták az előző szakmai-pedagógiai véleményezés nyelvezetét és kerülni igyekeztek mindenféle ideológiai megállapítást. Az Állami Iskolaszék választott képviselőinek „laikus” adófizetőket képviselő tevékenysége elsősorban a konfliktusos tankönyvverszletek vizsgálatára összpontosult. A képviselők ítéleteiket részben a megelőző

véleményezésre, részben pedig az Állami Iskolaszék korábbi állásfoglalásaira alapozták. Marshall elemzése zárszávaiban három szempontból látja indokoltnak a vitathatóan működő engedélyezési rendszer fenntartását: (1) az államilag támogatott tankönyvpiac költségeinek mederben tartása, (2) egyfajta tantervi egyöntetűség fenntartása, és (3) egy tankönyvi alapminőség biztosítása érdekében.

Christine E. Slater és Carl A. Grant *Faj, osztály, nem és hátrányos helyzet a jelenlegi tankönyvekben* című munkája az általuk vizsgált amerikai tankönyvek társadalomképét elemzi. A tanulmány az újkonzervatív oktatáspolitikára azon törekvésére kíván válaszolni, miszerint az amerikai diákok számára a klasszikus nyugati civilizációt megtestesítő gondolkodók eszméit és „nagy könyveit” a korábbinál jobban hozzáférhetővé kell tenni. Slater és Grant tagadja, hogy a polgári társadalomnak szüksége lenne egyfajta közös hagyományra és a kisebbségek saját kulturális értékeinek fokozott elismertetése mellett érvel. A szerzőpáros 47 közoktatásban használatos tankönyvet hasonlított össze képelemzéssel, szövegelemzéssel és nyelvi elemzéssel. Az elemzés egy átalakulóban lévő tankönyvvilágot ábrázol, ahol a fehérek súlyuknak megfelelő szerepet játszanak, a nemi különbségtétel elmosódni látszik (noha a fekete nők még mindig alulreprezentáltak), a középosztályi értékvilág minden mást kiszorítani látszik. A fizikailag és szellemileg sérültek esetében leglassabb a változás, a tankönyvekben alig jelennek meg problémáik. A szerzőpáros megállapítása szerint az amerikai tankönyvekben elfogadottá váltak a látható emberi-társadalmi különbségek és fokozatosan nyernek teret a kulturális eltérések. Az érdekes megállapítások értékét nagyban rontják a szerzők türelmetlen, minden közös (esetünkben éppenséggel fehér) kulturális keretet tagadó kijelentései. A tanulmány furesén ötvözi az amerikai szociológia kiváló statisztikai *hagyományán* alapuló vizsgálódást a törzsi társadalom irányába mutató szélsőséges („multikulturális”) megállapításokkal.

Joel Taxel *Az ellenállás hangjának idézése: Mildred Taylor irodalmi munkássága* című tanulmánya a nevezett íróhölgy műveit elemzi az oktatáskutatás területén alkalmazott tudásszociológia eszköztárával. Taxel Taylor gyermekkönyveit elsősorban azért minősíti példaértékűnek, mert azok a nagy gazdasági világválság korának fekete családját jelenítik meg, szokatlan témát teremtve a hagyományos amerikai gyermekirodalomban. A tanulmány Taylor munkáiból vett idézetekkel szemlélteti a „kulturálisan öntudatos” gyermekirodalom alkalmasságát a társadalmi és faji alapon kiválogatott hivatalos gyermekirodalom átalakítására.

Kenneth Teitelbaum *Múltunk néhány kritikus leckeje: az amerikai szocialista vasárnapi iskolák tantervei* című tanulmánya az amerikai oktatásügy egy érdekes hagyományát vizsgálja. Teitelbaum azt az 1900 és 1920 közötti korszakot vizsgálja meg, amikor a szocialista politikai csoportok közel száz városi vasárnapi iskolát hoztak létre. A szocialis-

ta tantervi alternatíva létrejöttét Teitelbaum a következő források meglétének tulajdonítja: nem szocialista tankönyvek is alkalmazhatónak bizonyultak, radikális politikai szövegek és dalok is felhasználhatók voltak és végül az igény hatására kimondottan iskolai használatra készült alternatív, reformpedagógiai anyagok is megjelentek a vasárnapi iskolák munkájában. A lassan kiforruló szocialista tantervek jellegzetességeit a szerző a következőképpen határozza meg: erős politikai töltet, a fizikai munka és minden „igazán gyakorlati és hasznos tevékenység” elismerése, kollektívizmus, valamint a hétköznapiak és az osztályharc elméletének összekapcsolása. Teitelbaum azon szerzők sorába tartozik, akik ideológiai elfogultságuk következtében saját tanulmányuk értékes hozadékát sem ismerik fel kellőképpen. Az alapos leírórészekkel bíró elemzés magától adódó végkövetkeztetése – amely a közép-európai olvasó számára különösen érdekes lehet – az, hogy egy teljes világmagyarázatra törekvő ideológiának *nincs* és aligha lehet tantervelmélete, és a létező gyakorlat a legválogatosabb forrásokból merít. Az amerikai oktatásügyet támadó és az egykori államszocialista oktatást is megtagadó Teitelbaum ezzel szemben egy történelmileg kötött és marginális jelenség részeleméből a jövő szocialista tantervi alternatíváját kívánja rekonstruálni. Ez a megközelítés azonban 1991-ben csak arra ad alkalmat, hogy a szerző sajnálatát fejezze ki például amiatt, hogy az egykori ipari központokban létrejött szocialista vasárnapi iskolák nőképe patriarchális, erősen férfiközpontú volt.

Allan Luke *A világi környezet: a Dick és Jane történetek katolikus újravírása* című munkája azoknak az olvasókönyveknek a katolikus szempontú átalakítását elemzi, melyek középosztályi, fehér világképükkel a XX. század egyik legnépszerűbb amerikai és kanadai tankönyvének számítottak. Luke tanulmánya több szempontból is kéri a kötetből. A tanulmány bevezető fejezete a középkortól a reformációig át a modern korig követi a tankönyvkiadás útját és az azt övező politikai konfliktusokat. Luke értelmezésében a tankönyvkészítés a világnézetileg elkötelezett megközelítésmódtól a „semleges értékekkel” dolgozó nagyipari könyvkiadásig halad. A protestáns olvasókönyveket a hagyományelvű-moralizáló olvasókönyvek majd az alkézségeket tanító néptankönyvek követték. Az állami oktatásügy létrejöttével a tankönyvkiadás fő szabályozóelvé a tudományosság lett: ez tartalmilag a természettudományosan bizonyított ismeretek átadását, formailag pedig országosan standardizált megoldások általánossá tételét jelentette. A történeti rész ívét bőséges politikai háttérelmezés egészíti ki. A tanulmány második része a magyar olvasónak is mintát nyújthat a tankönyvi tartalmak esetszerű vizsgálatára. A katolikus tankönyvtírás mögötti értékvilág feltárása meglehetősen közhelyeszerű következtetéseket eredményez, de fontos Luke azon állítása, hogy az eredeti Dick és Jane-történetek ipari tömegdemokráciára jellem-

ző értékeinek átformálása egy szekularizált államban dialektikai szempontból alacsony hatásfokú eredményeket hozott. A Dick és Jane-olvasókönyvekben megjelenő társadalmi problémák kiiktatása laposságot és életidegenséget eredményezett, a személyiségközpontú viláértelmezés transzcendensé változtatása pedig a hiteltelenség kérdését vetette fel egy modern társadalomban.

Linda K. Christian-Smith *Olvások, szövegek és szövegkörnyezetek: felnőtt szerelmi regény az iskolában* című munkája a „diákok eszéért és szívéért folytatott ideológiai harc” fényében vizsgálja meg a szerelmi történet politikumát. A szerző a tankönyvkiadók által kiadott és tanításban is felhasznált ifjúsági regények értékvilágát elemzi a tanulmányban hosszasan szidalmazott Reagan korszak időszakában. A szerző által kiválasztott tíz lányregényt a feminista pedagógia és Freire politikai írástudás-elméletének szemléletével vizsgálva Christian-Smith megállapítja, hogy a regények alárendelt nőfűpusai, a gyakran ábrázolt luxuskörnyezet és a szinte teljesen fehér szereplőkészlet a létező amerikai társadaloménál konzervatívabb és egysíkúbb értékrendet kínálnak. Christian-Smith olvasója számára némi felüdülést jelent, hogy a tanulmány egy rögtönzött közvélemény-kutatást is közöl a lányregények viszonylagos népszerűségének okairól. Ezen okok, mint például a szerelmi regény „pihentető volta” olyan mélyeszántó megállapításokra adnak alkalmat az elemzőnek, miszerint a lányregények „sajátos társadalmi funkciót töltenek be”.

Stanley Aronowitz és Henry A. Giroux *Szövegautoritás, kultúra és az írástudás politikuma* című tanulmánya egyetlen ideológiai támadás az újkonzervatív tantervpolitikát megalapozó Bloom professzor munkássága ellen. Allan Bloom *Az amerikai elme bezárulása* című könyvében szembefordul a gyakorlatközpontú amerikai pedagógiával, áltudománynak minősíti az elmúlt évtizedekben különféle érdekcsoportok által elfogadott diszciplínákat és tudatlansággal vádolja az amerikai diákság és értelmiség nagyrészt. Bloom szerint helyreállítandó a műveltség meghatározó szerepe és elvetendő a kulturális relativizmus értelemellenes fellépése. Elképzelése szerint a decentralizált tananyagok helyett az Egyesült Államok olyan nemzeti alaptantervet igényelne, amely a nyugati civilizáció Nagy Könyvei köré szerveződne. Aronowitz és Giroux „kulturális platonizmussal” vádolják Bloom-ot, és hosszú elemzésben kísérik meg bizonyítani a bloomi megközelítés hátrányos voltát a nők, munkásszármazásúak, színesbőrűek, leszbikusok, homoszexuálisok és más kisebbségi csoportok számára. A szerzőpáros a „civilizáció mítoszának dekonstrukciójával” kívánja érvényteleníteni Bloom „elitista” értékrendjét. A könyv másik célpontja E. D. Hirsch, aki a *Kulturális írástudás* című könyvében az amerikai tesztkultúra – köztük a híres SAT-tesztek – viszonylagos megbízhatósága mellett érvel. Hirsch a nyelvfilozó-

fiai, tudásszociológiai és posztmodern dekonstruktivista ellenérveket tudomásul véve is azt állítja, hogy a létező teszteknél elfogadhatóbb és érvényesebb mérőeszközökkel nem rendelkezünk a tömegoktatás korszakában, így azok eredményeit az értelmes kommunikáció fenntartása végett, minden kritika ellenére el kell fogadni. Aronowitz és Giroux támadása a fenti kihívásokhoz képest egy korábbi szemponthoz nyúl vissza és hangsúlyozza a tesztszerű értékeléskor használt fogalmak társadalmi kötöttségeit. Megállapításuk szerint az amerikai társadalom multikulturálissá válása fokozatosan érvényteleníti a korábban elfogadottnak hitt szempontokat és mércéket.

Philip G. Altbach *Tankönyvek: a nemzetközi dimenzió című tanulmánya* a kötet egész irányultságától eltérő tartalmat kínál. Míg a recenzens a korábbi tanulmányok ismeretésekor gyakran kényszerült az egyes munkák elkötelezett ideológiai-politikai megközelítésmódja ellenére megjelenő viszonylagos értékek hangsúlyozására, Altbach elemzése más fajta ismeretést igényel. A tankönyvpiac nemzetközi vonatkozásainak leíró és esetenként elemző taglalása jól példázza az Egyesült Államokban folyó tudományos kutatások alig behozható előnyét a Magyarországhoz hasonlítható kis országokkal szemben. Altbach első kézből beszerzett forrásai a Világbank, az OECD, az UNESCO jelentései, valamint a maga által szerkesztett regionális kötetek. Ezen információk alap birtokában a szerző olyan újszerű folyamatokról értekezhet, mint pl. a tankönyvkiadás nemzetközivé válása, a Harmadik Világ betagozódása a globális tankönyvpiacba, a formálódó nemzetközi tudásanyag kapcsolata az angol nyelvűdassal és a nemzetközileg legtekintélyesebb szakértői csoportok „láthatatlan kollégiumaival”, vagy akár a helyi kiadói szakértelem és a regionális papírárak hatása. Olyan folyamatok bontakoznak ki Altbach leírása nyomán, mint pl. a középfok utáni tankönyvek finanszírozhatatlansága a szegényebb államokban, a nemzeti nyelveken biztosított teljes hosszúságú képzés felszámolódása, a nemzeti tankönyvtartalmak szerepe a világméretű standardizáció korában vagy a sikeres félperifériális-közvetítő kiadói stratégiák felbukkanása. A hazai kutatók ugyanezen folyamatok feltehető előrelépésére vállalkozhat csupán olyan töredékes magyarországi tapasztalatból kiindulva, mint például a nyugati tankönyvek térszerű és a nyelvoktatásban, vagy a felsőoktatásban megkövetelt olvasmányjegyzékek fokozatos nemzetköziesedése. Mivel a folyamatban lévő tankönyv-privatizáció eddig nem érdemesült a hazai oktatáskutatók figyelmére, Altbach tanulmánya kiváló összefoglalás egy formálódó tankönyvpiac – ez esetben a világpiac – problémáiról.

Didacus Jules *Tartalom és ideológiai a grenadai oktatási szövegekben 1979–83* című tanulmánya elnevezése ellenére is a kötet vezérforgója. A kötet zömét alkotó neomarxista és alternatív értékvilágú elemzések a polgári tankönyv-

politika kritikái, s mint ilyenek folyamatosan felvetik a pozitív alternatíva szükségességét. Jules elemzése egy egyértelműen pozitívnak minősített kísérletet ír le, melynek során a karibi szigeten hatalomra jutott forradalmárcsoport a kubai tankönyvekhez hasonló oktatási anyagok kialakítására vállalkozott. Az ismertetett tantervek alapértékei (forradalmi hazafiság, karibi önazonosság és nemzetköziség, pozitív kulturális értékek, a tudomány és kultúra demokráizálása) és története jól ismert a karibi-szigetek ügyében tájékozatlan kelet-európai olvasó számára is. A kubai tanácsadók által végrehajtott oktatásfejlesztés látványos eredményeinek ismertetését nem követi a sokszínűség és szabadság értékeinek továbbéléséről szóló vizsgálat. Jules tanulmányához többféle viszonyulás képzelhető el. A kelet-európai *józan ész* gúnykacaja aligha hordoz tudományos értéket, így elemzési módszerként aligha használható. Ugyanilyen félrevezető lehet az a polgári *common sense* álláspont is, amely a kelet-német és szovjet tankönyvpolitika mértékére hívja fel az amerikai neomarxisták figyelmét: Apple és társai a baloldali *schismák és eretnokségek* tudóinak fölényével utasítanak el a szovjet örökséggel való összehasonlítást. A recenzius megközelítése egy harmadik értelmezést képvisel: Grenada, az a világtól elzárt kis karibi sziget éppen azért lehet alkalmas forradalmi kísérletek kivitelezésére, amiért Makarenko büntetőtelepe vagy Morus Utópiája. A *szigetszerzés* biztosítja azt az elzárttságot, amely a kísérletezéshez elengedhetetlen súlytalan, következmény nélküli terepet adja. Ugyanebből a súlytalan és következmény nélküli szigetlétből fakad viszont az is, hogy a grenadai esetnek semmilyen példaértéke vagy hatása sincs a polgári világrend bonyolult szövetére. Nem fontos, nem érdekes, legfeljebb a kötetet szerkesztő Michael Apple és barátai számára.

(Michael W. Apple & Linda K. Christian-Smith (eds): *The Politics of the Textbook*. New York, Routledge, 1991.)

Setényi János

MIT NE OLVASSON JANCSIKA?

Régóta tudjuk, hogy a Grimm mesék vértől csöpögő történeteitől meg kell kímélnünk a gyermekünket. Ajánlatosabb, ha alacsony kalóriatartalmú joghurttal tömjük őket, mert így azt is megelőzhetjük, hogy horizontálisan hátrányos alkatiak legyenek. Ha valaki azt hiszi, hogy kövéret kellett volna mondani, vegye meg az európai mesék legújabb amerikai kiadásából mondjuk A három kismalac címűt. Ha szemüveg helyett kontaktlencsével jól leplezi részleges látásbeli akadályoztatottságát, már semmi sem fogja meggátolni abban, hogy a modern korok szellemében áírt mesében taníja legyen a horizontálisan hátrá-

nyos kismalacok győzelmének az intellektuálisan kevésbé gyors farkas felett. Nem a mese vagy a győzelem, hanem a helyes szóhasználat a fontos.

Nem tudhatjuk, még milyen magasságokba csap a neológusi láz az Egyesült Államokban. Azt még könnyen felfogtuk, hogy a kellemetlen konnotácót szerzett etnikai csoportnevek helyett „bennszülött amerikai” vagy „afrikai amerikai” elnevezéseket használnak. De – tekintve a nem lankadó amerikai kulturális befolyást kontinensünkön – például milyen jövőt jósolhatunk a holland-magyar kapcsolatoknak? A táplálkozási szokásainkból eredően horizontálisan hátrányos nemzeti alkatumunknak milyen esélye van a vertikálisan előnyös hollandokkal szemben?

Az eddigi badarsággal remélhetőleg sikerült felkészíteni az olvasót az Egyesült Államokbeli (továbbiakban: amerikai) tankönyvcenzúráról 1992-ben megjelent könyvre: „Mit ne olvasson Jancsika?”

Tankönyvi cenzúra

Azt gondolná az ember, ha kelet-európai, hogy mindent tud a cenzúráról és öncenzúráról. Esetleg az Elbán inneni kontextusban igen. De Joan Delfattore könyve számunkra új fényt vet a kérdéskörre: izgalmas pertörténeteket olvashatunk az iskolai olvasmányok szelekciójáról, korlátozottságról és korlátoltságról, multikulturális és liberalizmusról, egy sajátos piacról és fogyasztóiról. A Mississippit mentén mi a cenzúra mozgatórugója?

A könyv szerzője egy alkalommal középiskolai irodalomtanároknak tartott továbbképzést. Némiképpen zavar után kiderült, hogy a Rómeó és Júlia diákkönyvtári kiadásából mintegy háromszáz sor hiányzott. Nemcsak az erkélyjelet, minek következtében két jó pajtás balszerencséjére zsugorodott a történet, hanem számos olyan szakasz is kimaradt, melyben a hitről, a szülői hajthatatlanságról, gyermeki engedetlenségről van szó.

Joan Delfattore kutatásba kezdett: mi készíthet egy kiadót, hogy egy Shakespeare-darabot tetemesen megcsökkentve adjon ki? Mi lehet akkor a márkanévvel nem jelzett szövegek mögött?

Figyelmét az is felkeltette, hogy az 1980-as évek kezdetétől (Reagan elnöksége idején) megszaporodtak az országos visszhangot kiváltó ún. tankönyvperek. Delfattore ezek alapján járja körül a tankönyvi cenzúra kérdéskörét. A könyv első fejezetét lehet hitetlenkedve olvasni, a szerzőt liberális elfogultsággal vádolni. A könyv nagyobbik részében azonban a periratokon alapuló tények (s a tetemes hivatkozásgyűjtek) magukért beszélnek.

Tennessee állam „Mozert” néven közismertté vált tankönyvi vitája öt éves pereskedést hozott. A szülők be akarták tiltatni egy új általános iskolai olvasókönyv-sorozat használatát arra hivatkozva, hogy a történetek túlnyomó többsége – köztük a Hamupipóke és az Óz, a nagy varázs-